

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ДІАГНОСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТА
ОБМЕЖЕННЯ ПРОЕКТИВНОЇ МЕТОДИКИ
«НЕЗАКІНЧЕННІ РЕЧЕННЯ» ПРИ ВИВЧЕННІ
ВНУТРІСІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

Курсова робота

з психодіагностики

Студентки 53 групи

соціально-психологічного факультету
спеціальності «Практична психологія.

Соціальна робота»

(заочна форма навчання)

ПАНАСЮК Т.П.

Науковий керівник:

ОПАНАСЮК О.Г.

Житомир-2009

ЗМІСТ

<u>ВСТУП</u>	<u>3</u>
<u>РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЕКТИВНИХ МЕТОДИК У ПСИХОДІАГНОСТИЦІ</u>	<u>5</u>
1.1. ПРОЕКТИВНА ДІАГНОСТИКА: ІСТОРІЯ ТА ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ	5
1.2. МЕТОДИКА «НЕЗАКІНЧЕНІ РЕЧЕННЯ»: ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ	9
<u>РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІСІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ ЗА МЕТОДИКОЮ «НЕЗАКІНЧЕНІ РЕЧЕННЯ»</u>	<u>11</u>
<u>РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ «НЕЗАКІНЧЕНІ РЕЧЕННЯ» ПРИ ВИВЧЕННІ ВНУТРІСІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ</u>	<u>15</u>
<u>ВИСНОВКИ</u>	<u>21</u>
<u>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</u>	<u>23</u>
<u>ДОДАТКИ</u>	<u>25</u>

ВСТУП

Згідно сучасним уявленням про рушійні сили, джерела і умови розвитку психіки і особистості людини, психічний розвиток дитини опосередкований спілкуванням і взаємодією з дорослим, в першу чергу, з батьком. Сім'я, як найближче соціальне оточення дитини, задовольняє її потребу у прийнятті, визнанні, захисті, емоційній підтримці, повазі (Е.Еріксон, А.Фрейд, А.Бандура, Л.С.Виготський, А.Н.Леонт'єв, Д.Б.Ельконін, Л.І.Божович, М.І.Лісіна). У сім'ї дитина набуває першого досвіду соціальної і емоційної взаємодії. Емоційний клімат в сім'ї, де виховується дитина, впливає на формування її світосприймання. У спілкуванні дитини з дорослим створюється "зона найближчого розвитку", де співпраця із старшим партнером дозволяє їй реалізувати свої потенційні можливості. Специфіка самої потреби в спілкуванні полягає в прагненні до пізнання і до оцінки інших людей, а через них – до самопізнання і самооцінки. Продуктами взаємодії з дорослим є образ реального та ідеального Я.

З віком цей образ стає усе більш точними, а відношення до себе усе більш адекватним, проте емоційна складова може стати джерелом стійкого спотворення когнітивного образу Я реального та ідеального.

В процесі виховання дитини в сім'ї особливого значення набуває батьківська позиція, що включає такі компоненти, як особливості емоційного відношення до дитини, мотиви, цінності і цілі батьківства, стиль взаємодії з дитиною, способи розв'язання проблемних ситуацій, соціальний контроль, який виражається в типові родинного виховання.

Розробкою критеріїв виділення типів виховання займалися багато вітчизняних і зарубіжних дослідників (Д.Баумрінд, А.Е.Лічко, Е.Г.Ейдемільер, В.Юстіцкіс, Г.Т.Хоментаскас, А.Я.Варга і ін.). Одним з найважливіших компонентів процесу виховання в сім'ї є стиль батьківської дисципліни. До стилю батьківської дисципліни відносяться наступні

характеристики: вимоги і заборони з боку батька, контроль за їх виконанням, батьківські санкції, і моніторинг.

Всі особливості внутрісімейних стосунків можна дослідити за допомогою різних психодіагностичних методик (методика типу сімейних відносин, методика «Кінетичний малюнок сім'ї», Методика Рене Жиля тощо.)

Досить ефективним, на нашу думку, є застосування методики «Незакінчені речення» при вивченні внутрісімейних стосунків.

Методика «Незакінчені речення» відносить класу проєктивних психологічних процедур і традиційно використовується в психодіагностиці для вивчення суб'єктивних переживань, очікувань, патологічних станів особистості, а також проблем міжособистісного сприйняття і взаємодії.

В основі всіх проєктних методик лежить відкритий К.Юнгом феномен можливості за допомогою непрямих дій викликати реакції, що проєктують неусвідомлювані, але значимі для людини області переживань і поведінки. Найбільш важливою рисою проєктивних методик є невизначеність стимул-реакції, за допомогою якої проєктується індивідуальний спосіб бачення життя. Передбачається, що стимул-реакція спрацьовує як свого роду екран, на який людина проєктує характерні для неї способи мислення, настроїв, потреби.

Об'єкт дослідження – дитячо-батьківська взаємодії у підлітковому віці.

Предмет дослідження – застосування проєктивної методики «Незакінчені речення» при вивченні внутрісімейних стосунків.

Мета дослідження: дослідити можливості та обмеження проєктивної методики «Незакінчені речення» при вивченні внутрісімейних стосунків.

Гіпотеза дослідження: Позиція підлітка у взаємодії з батьками залежить від характеру переживання ним внутрісімейних стосунків.

Розділ I. Теоретичний аналіз проблеми застосування проєктивних методик у психодіагностиці

1.1. Проєктивна діагностика: історія та основні положення

Дослідники, що зверталися до проєктної техніки, одностайні в тому, що в її основі лежить одвічно властиве людині прагнення тлумачити явища і предмети навколишньої дійсності у взаємозв'язку з її бажаннями, потребами, відчуттями, всім тим, що складає внутрішній світ особистості. З давнини, вдивляючись в хмари, що плывуть по небу, спостерігаючи гру світла і тіні на поверхні моря, люди «бачили» різних тварин, русалок, намагалися вгадати своє майбутнє, розглядаючи химерні конфігурації, утворені при попаданні розплавленого воску або свинцю в холодну воду. Проте, повинні були пройти століття, перш ніж всім відомі спостереження були використані для дослідження особистості.

Витоки проєктної техніки слід шукати в дослідженнях Ф. Гальтона, що вивчав асоціативний процес. Пізніше К.Г. Юнг, що також звернувся до асоціацій, створює тест, що дозволяє актуалізувати переживання — комплекси особистості. В кінці XIX — початку XX ст., прагнучи досліджувати уяву, Ф.Е. Рібаков з Росії, А. Біне у Франції, а також й інші психологи експериментували з аморфними кольоровими і монохромними чорнильними плямами, які, як і хмари, нагадували людей, тварин, різні події життя. У цьому ж ряду стоять і роботи, в яких фантазія стимулювалася спеціально підібраними сюжетними картинками. Психологам і психіатрам було добре відомо, що розповіді досліджуваних по «плямах», сюжетним картинкам дають можливість судити про потреби, інтереси особистості, їх патологію.

Всі ці дослідження слід вважати передісторією проєктивної техніки, хоча інколи і можна прочитати про те, що перший проєктний тест був розроблений вже К.Г. Юнгом. Перша проєктна методика, тобто та, яка ґрунтувалася на відповідній теоретичній концепції — психологічній

концепції проєкції, з'явилася у 1938 р. і належить американському психологові Р. Мюррею, авторові відомого тесту тематичної апперцепції (ТАТ). Методики, що з'явилися, а до них відноситься і опублікований у 1922 р. тест Роршаха, були осмислені з позицій проєктивного підходу, що сформувався пізніше.

Перший опис процесу проєкції в ситуації із стимул-реакціями, що допускають їх різну інтерпретацію, належить відомому американському психологові Г. Мюррею (1938). Він розглядає проєкцію як природну тенденцію людей діяти під впливом своїх потреб, інтересів, всієї психічної організації. По суті, це перший додаток поняття проєкції до психологічного дослідження. При цьому Р. Мюррей, добре знайомий з психоаналітичними роботами, вважав, що захисні механізми в процесі проєкції можуть виявлятися, а можуть і не виявлятися.

Для позначення певного типу психологічних методик поняття проєкції вперше використовується Л.Франком у 1939 р. Ним висуваються три основні принципи, які лежать в основі проєктивного дослідження особистості:

1. Дослідження на унікального в структурі або організації особистості. На відміну від традиційних психометричних процедур особистість розглядається як система взаємозв'язаних процесів, а не перелік (набір) здібностей або рис.

2. Особа в проєктивному підході вивчається як відносно стійка система динамічних процесів, організованих на основі потреб, емоцій і індивідуального досвіду.

3. Ця система основних динамічних процесів постійно, активно діє впродовж життя індивіда, «формує, направляючи, спотворюючи, змінюючи і переінакшуючи кожен ситуацію в систему (configuration) внутрішнього світу індивіда». Кожна нова дія, кожен емоційний прояв індивіда, його сприйняття, відчуття, висловлювання, рухові акти несуть на собі відбиток особистості. Це третє і основне теоретичне положення зазвичай називають «проєктивною гіпотезою».

Визначаючи специфіку проективного підходу, Л. Франк пише про те, що це прийом дослідження особистості, за допомогою якого досліджуваного поміщають в ситуацію, реакцію на яку він здійснює залежно від значення для нього цієї ситуації, його думок і відчуттів. Також підкреслюється те, що стимул-реакції, використовувані в проектних методиках, не є строго однозначними, а допускають різну інтерпретацію. Стимул-реакція набуває сенсу не просто через його об'єктивний зміст, а перш за все у зв'язку з особистісним значенням, що додається йому досліджуваним.

Л. Франк не розглядає проективні методики як заміну вже відомим психометричним. Призначення цих методик — дослідження «ідіоматичної» внутрішньої сфери, яка може бути розглянута як спосіб організації життєвого досвіду. Проективні методики вдало доповнюють вже існуючі, дозволяючи заглянути у щось приховане, те, що вислизає при використанні традиційних прийомів дослідження.

Загальними для всіх проектних методик є наступні ознаки:

1. Невизначеність, неоднозначність використовуваних стимул-реакцій.
2. Відсутність обмежень у виборі відповіді.
3. Відсутність оцінки відповідей досліджуваних як «правильних» і «помилкових».

Л. Франк першим розробив класифікацію проективних методик.

Конститутивні проективні методики. Досліджуваному пропонується який-небудь аморфний матеріал, якому він повинен надати сенсу. Прикладом може служити методика Роршаха, що складається з 10 таблиць, на яких намальовані симетричні однобарвні і поліхромні зображення, — плями, які легко отримати, нанісши на аркуш папери трохи чорнил або фарбу, а потім перегнув цей аркуш навпіл. Досліджуваному задається лише одне питання: «Що це може бути, на що це схоже?» Вважається, що в процесі інтерпретації зображень, додання їм змісту досліджуваний проектує свої внутрішні установки, прагнення й очікування на тестовий матеріал.

Конструктивні проєктивні методика. Пропонуються оформлені деталі (фігурки людей і тварин, моделі їх житла тощо), з яких потрібно створити осмислене ціле і пояснити його.

«Тест світу», напр., складається з 232 моделей об'єктів, розподілених в різних пропорціях по 15 категоріям (удома, дерева, літаки, люди, тварини і т.п.). Досліджувані конструюють «малий світ», а по безлічі його особливостей, що враховуються дослідниками, робляться висновки про особистість «конструктора».

Інтерпретативні методика. Необхідно тлумачити, інтерпретувати яку-небудь подію, ситуацію. Тест тематичної апперцепції є хорошою ілюстрацією цього виду методик. Досліджуваному пропонуються таблиці-картини, на яких змальовані відносно невизначені ситуації, що допускають неоднозначну інтерпретацію. В ході обстеження досліджуваним складається невелика розповідь, в якій необхідно вказати, що привело до змальованої ситуації, що відбувається в даний час, про що думають, що відчувають дійові особи, чим ця ситуація завершиться. Передбачається, що досліджуваний ідентифікує себе з «героєм» розповіді, що дає можливість розкриття внутрішнього світу досліджуваного, його відчуттів, інтересів і спонук.

Катартичні. Пропонується здійснення ігрової діяльності в особливо організованих умовах. Наприклад, психодрама, здійснювана у вигляді імпровізованої театральної вистави, дозволяє суб'єктові не лише афектно відреагувати (ігровий катарсис) — і тим самим добиваються терапевтичного ефекту, — але і дає дослідникові можливість виявити, що виносяться в зовні конфлікти, проблеми, іншу особистісно насичену продукцію.

Рефрактивні. Особистісні особливості, приховані мотиви дослідник прагне діагностувати по тих мимовільних змінах, які вносяться до загальноприйнятих засобів комунікації, наприклад, мова, почерк.

Експресивні. Виконання досліджуваним образотворчій діяльності, малюнок на вільну або задану тему, наприклад, методика «Дім-дереволюдина». Пропонується намалювати будинок, дерево і людину. По малюнку

роблять висновки про афектну сферу особистості, рівень психосексуального розвитку й інші особливості.

Імпресивні. Ці проектні методики ґрунтуються на вивченні результатів вибору стимул-реакцій з ряду запропонованих. Досліджуваний вибирає найбільш бажані переважаючі стимул-реакції. Наприклад, тест Люшера, що складається з 8 кольорових квадратів (неповний набір). Пред'являються всі квадрати з проханням вибрати найбільш приємний. Процедура повторюється, і у результаті утворюється ряд, в якому кольори розташовуються по їх привабливості. Психологічна інтерпретація виходить з символічного значення кольору. Як стимул-реакції можуть виступати фактично будь-які об'єкти живої і неживої природи.

Адитивні. У цих проєктивних методиках від обстежуваного вимагається завершення вже початих речень, розповіді або історії. Наприклад, пропонується серія незавершених речень типу: «Майбутнє здається мені...», «Думаю, що справжній друг...» і тому подібне. Ці методики призначені для діагностики особистісних змінних — від мотивів тих або інших вчинків до виявлення ставлення до чогось.

1.2. Методика «Незакінчені речення»: порядок застосування та інтерпретація результатів

Існує багато варіантів методики «Незакінчені речення». Ми у своєму дослідженні використовували варіант сакса і Леві (Тест Сакса SSCT для дітей). Тест відноситься до методик доповнення і частково — до асоціативних методик і направлений на діагностику відношення дитини до батьків, братів, сестер, до дитячої неформальної і формальної груп, вчителів, школи, своїх власних здібностей, а також на виявлення цілей, цінностей конфліктів і значимих переживань. Всі відповіді дитини потрібно записувати дослівно.

Тест включає 60 незакінчених речень, які можуть бути розділені на 15

груп. Тестування (без обробки) займає від 20 хв. до декількох годин (залежно від особистості досліджуваного).

Використана нами методика «Незакінчені речення» дає змогу виявити такі особливості міжособистісних стосунків як:

- ставлення до батька
- ставлення до себе
- нереалізовані можливості
- ставлення до підлеглих
- ставлення до майбутнього
- ставлення до керівників
- Страху і побоювання
- ставлення до друзів
- ставлення до свого минулого
- ставлення до осіб протилежної статті
- Сексуальні стосунки
- ставлення до сім'ї
- ставлення до співробітників
- ставлення до матері
- відчуття провини

Ми брали до уваги лише ті категорії, що стосуються внутрісімейних стосунків, а саме:

- ставлення до батька
- ставлення до сім'ї
- ставлення до матері

Бланк методики наведений у дод. 1.

Розділ II. Аналіз результатів дослідження внутрішніх стосунків за методикою «Незакінчені речення»

Вибірка складає 20 підлітків, учнів 9 класу.

Базою дослідження є школа-ліцей №2 м. Коростишева.

Інструментарій дослідження складають бланки тесту, наведені у до.

1.

Досліджуваним давалася інструкція закінчити запропоновані речення. Після групування відповідей ми отримали наступні результати.

Ставлення до батька. Результати дослідження занесені нами до табл.

2.1.

Ставлення до батька у досліджуваних неоднозначне: 70% досліджуваних вважають, що батько приділяє їм мало уваги, 30% - що достатньо.

Головною проблемою у батьківсько-дитячих стосунках є алкоголізм: 70% досліджуваних хотіли, щоб їх батько кину пити.

Діти потребують більше уваги з боку батька, вони вважають, що він не повністю реалізував свої мрії, не переймається домашніми турботами та мало приділяє зусиль для облаштування власного життя.

40% досліджуваних вважають, що у їх батька є задатки керівника, але вони ним не реалізовані.

Провідною темою відповідей дітей є незадоволеність матеріальним статком сім'ї, причому у цій проблемі звинувачують також батька.

25% досліджуваних відповідали на питання частково (пропустили речення, або починали їх і незакінчували).

Тож, можна зробити проміжні висновки, що ставлення до батька у 70% досліджуваних носить негативний характер, 30% - ставляться з розумінням і відчують його підтримку.

Таблиця 2.1.

Відповіді дітей по системі «Ставлення до батька»

№	Речення	Відповідь
1	Думаю, що мій батько рідко...	Палить П'є Розуміє мене Думає про майбутнє Ходить у гості Помиляється Кричить на мене Переймається домашніми турботами Буває вдома Спілкується зі мною
2	Якби мій батько тільки захотів...	Він би більше часу проводив вдома Став би керівником Змінитися та кинути пити Побудував би будинок Кинути палити Стати багатим міг би переїхати до міста Він би переїхав до нас
3	Я хотів би, щоб мій батько...	Кинув пити Мав свій бізнес Працював начальником Не переймався політикою Купив нову машину Купив мені машину Приділяв мені більше уваги Економить Залишався таким як є
4	Думаю, що мій батько...	Непогана людина Красивий чоловік Мене розуміє

Ставлення до матері. Результати дослідження занесені нами до табл. 2.2.

Аналізуючи вказані результати, ми можемо прийти до висновку, що ставлення до матері діаметрально протилежне ставленню до батька. Всі досліджувані вказали на те, що вони у дружніх стосунках з матір'ю і повністю їй довіряють.

10% досліджуваних вказали на те, що вона є їх авторитетом.

Крім цього, досліджувані вважають, що більшість матерів погано ставляться до своїх дітей і невідповідальні по відношенню до них.

Продовження речення «Я люблю свою матір, але...» не отримало

підтримки у досліджуваних, лише 20% їх дали відповідь на це питання, вказуючи, що буває ображаються на неї.

Таблиця 2.2.

Відповіді дітей по системі «Ставлення до матері»

№	Речення	Відповідь
1	Моя мати і я ...	Сім'я Як дві найкращі подруги Підтримують близькі стосунки Схожі один на одного Добре розуміємо один одного Ідеали
2	Моя мати...	Хороша людина Любить мене Дуже хороша, лагідна, чуйна людина Дуже добра та турботлива Мій авторитет Прекрасна людина
3	Вважаю, що більшість матерів ...	Люблять своїх дітей Погано відносяться до своїх дітей Невідповідальні по відношенню до своїх дітей Не думають про своє здоров'я
4	Я люблю свою матір, але...	Буваю ображаюсь на неї

Ставлення до сім'ї. Результати дослідження занесені до таблиці 2.3.

Ставлення до сім'я у досліджуваних позитивне, вони вважають, що вона найкраща, щаслива і живе у достатку.

Один учень навіть сказав, що вона найкраще у їх селі.

З боку батьків, діти відчують позитивне ставлення, вважаючи, що їх поважають і ставляться як до дорослих. Лише 10% досліджуваних сказали, що до них ставляться як до дитини.

Тож, можна зробити проміжні висновки: у досліджуваної групи дітей позитивне ставлення до сім'ї, особливо до матері. Батько не має високого авторитету і ставлення до нього носить відтінок негативізму (можливо через пияцтво). Але це не заважає дітям оцінювати свою сім'ю як щасливу та доброзичливу.

Таблиця 2.3.

Відповіді дітей по системі «Ставлення до сім'ї»

№	Речення	Відповідь
1	Порівняно з іншими сім'ями, моя сім'я...	Хороша Досить хороша Щаслива, але... Живе не так добре Найкраща сім'я у селі Дуже хороша Дуже дружня Забезпечена Найкраща
2	Моя сім'я ставиться до мене як...	До сина До дочки Як з хорошою дитиною Як із звичайною дитиною По-доброму Любить мене Як до дорослої людини До дитини
3	Більшість відомих мені сімей...	Дуже дружно живуть Живуть погано
4	Коли я був дитиною, моя сім'я...	Про мене піклувалася

Провівши наше дослідження, ми переконалися, що позиція підлітка у взаємодії з батьками залежить від характеру переживання ним внутрісімейних стосунків, адже ставлення до батьків показало загальне ставлення до сім'ї.

Розділ III. особливості використання методики «Незакінчені речення» при вивченні внутрісімейних стосунків

У різних вікових категоріях методику «Незакінчені речення» можна використовувати у різних комбінаціях речень.

Так для дітей молодшого шкільного віку можна використовувати дану методику після проведення інтерв'ю «Чарівний світ».

Першу частину діагностичного комплексу можна віднести до методик катарсису. У інтерв'ю дитині пропонується ідентифікувати себе із чарівником, який може зробити все, що захоче, в чарівній країні і в нашому реальному світі: перетворитися на будь-яку істоту, на будь-яку тварину, стати маленьким або дорослим, хлопчикові стати дівчинкою і навпаки тощо. У ході інтерв'ю ідентифікація зі всемогутнім чарівником слабшає, і в кінці інтерв'ю психолог виводить дитину з ролі чарівника.

Дана методика є зручним засобом встановити контакт з дитиною, дозволяючи їй пережити в грі багато значимих для неї моментів. У цьому полягає психотерапевтичний ефект даної методики. Після кожної відповіді дитини слід запитати, чому вона зробила те або інше, перетворилася б на когось і так далі. Ці пояснення є основою для змістовної інтерпретації результатів

Обстеження рекомендується проводити наодинці з дитиною. Відповіді на питання інтерв'ю слід записувати дослівно. У свою чергу, емоційний контакт з дитиною в ході інтерв'ю необхідний для переходу до подальшого етапу діагностичної роботи або до психокорекції

Текст методики наведено у дод. 2.

Інтерпретація даних в значній мірі базується на відповідях дитини на питання «чому», «навіщо», оскільки в них діти говорять про свої потреби, значимі переживання. Іншою основою інтерпретації є змістовний аналіз відповідей, який дозволяє поглибити уявлення про переживання дитини і про

реальну життєву ситуацію. Невербальні прояви також дають багато інформації для психолога-практика. Саме по них можна судити про глибину переживань дитини, суб'єктивній значущості тих або інших проблем, про які він згадує. Нарешті цікаві результати дає і формальний аналіз висловлювань: їх довжина, розгорнутість, лексика, граматична побудова можуть підтвердити або поставити під сумнів речення, що виникають в ході інтерпретації результатів

В цілому при інтерпретації результатів слід враховувати, що ідентифікація дитини з чарівником задана інструкцією і, отже, є усвідомленою, унаслідок чого висловлювання дитини можуть бути схильні до тенденції до соціально схвалюваних відповідей, тобто прагненню показати себе в кращому світлі.

Після проведення методики «Чарівний світ», можна застосовувати тест Сакса SSCT для дітей.

Досліджуваним дається така інструкція:

— Я можу запропонувати тобі ось яку гру. Я починатиму речення, а ти — закінч його.

— Тепер — увага! Відповідати потрібно швидко і кожного разу те, що прийде в голову першим, але так, щоб вийшла закінчене по змісту речення. Перш ніж почнемо гру, можна трохи потренуватися. Наприклад, я говорю початок речення:

— Кожен ранок...

Потрібно похвалити дитину, сказати, що вона все правильно зрозуміла, а якщо здалося, що вона назвала не перше закінчення речення, яка прийшла їй в голову, потрібно нагадати інструкцію ще раз. Можна запропонувати ще один приклад:

— Багато що віддав би за те, аби я...

При необхідності поясните правило ще раз. Багато авторів, у тому числі Міхал, рекомендують фіксувати час реакції за допомогою секундоміра. На наш погляд, це може внести зайву нервозність до спілкування з

психологом і відволікати дитину. Тому краще користуватися годинником з секундною стрілкою, роблячи це непомітно, поки дитина обдумує відповідь, відлічувати про себе 3с і ставити в протоколі крапку після кожного такого інтервалу. Тест необхідно проводити індивідуально і лише в усній формі.

У представленому списку речення згруповані по діагностичній спрямованості на вивчення відношення дитини до різних осіб і різних проблем — до матері, батька, братів, сестер, однолітків; до школи, вчителів; планів на майбутнє тощо (див. дод. 3).

Порядковий номер перед початком кожного речення відповідає його місцю в списку, пропонованому нами для діагностичного застосування. Порядок можна міняти, але так, щоб речення на одну тему розподілялися рівномірно, а не групувалися разом.

Основу інтерпретації складають змістовний аналіз відповідей, частота додаткової частини речень, час відповіді, а також висловлювання дитини з приводу того, наскільки запропоновані фрази відповідають реальності.

Для інтерпретації окремих речень вони згруповані по наступних категоріях:

- а) ставлення до матері — 3, 15,
- б) ставлення до батька — 7, 9,
- в) ставлення до братів, сестер — 5, 11,
- г) ставлення до сім'ї — 2, 10,
- д) ставлення до ровесників — 4, 8, 12,
- е) ставлення до вчителів і школи — 23, 16, 18,
- ж) ставлення до людей в цілому — 1,
- з) ставлення до власних здібностей — би, 21,
- й) ставлення переживання, страхи — 13, 17, 19,
- к) ставлення до хвороби — 14,
- л) мрії і плани на майбутнє — 20, 22, 24.

«Наш матеріал, — пише автор проектного інтерв'ю В. Міхал, — є модифікацією тесту Сакса і Леї — SSCT. Тест орієнтований на визначення

соціальної позиції і саморозуміння». Соціальну позицію дитини досліджують речення, направлені на вивчення її відношення до групи однолітків, вчителів, батьків і членів сім'ї. Слід зазначити, що випадки, коли у всіх закінченнях фраз цієї групи є ознаки напруженості, конфлікту, повинні привертати особливу увагу психолога-практика, оскільки дезадаптація у всіх сферах міжособових стосунків є симптомом аномального розвитку особистості. Автор методики услід за Саксом рекомендує ставити бали по відповідях (2 бали — серйозні порушення, що вимагають психотерапії, 1 бал — помірні порушення).

Саморозуміння дитини вивчається за допомогою речень, направлених на дослідження значимих переживань дитини, оцінку своїх можливостей, а також самооцінку рефлексії, що формується на початок підліткового віку. Так, відповідь 12-річного дитини: «Я не знаю, що думаю про себе» на речення: «Мої близькі думають про мене, що я...» вказує на запізнене формування оцінки рефлексії, але може бути і проявом психологічного захисту. В цьому випадку речення про членів сім'ї матимуть нейтральне емоційне забарвлення або міститимуть ознаки конфлікту. Наведений приклад показує, як, по-перше, одна і та ж відповідь в різному контексті може означати різні особливості особистості дитини і, по-друге, як припущення може бути підтверджене або спростоване на основі даних того ж тесту незакінчених речень.

З учнями старшого дошкільного віку та молодшими школярами можна проводити *методику «Радости и огорчения»*.

Мета: виявлення характеру, зміст переживань молодших школярів.

Порядок дослідження: Можливі наступні варіанти методики:

Дітям пропонується доповнити два речення: «Більш всього я радію, коли...», «Більш всього я засмучуюся, коли...».

Аркуш паперу ділиться навпіл. Кожна частина має символ: сонце і хмару. Діти у відповідній частині аркуша малюють свої радощі і те, що їх засмучує.

Діти отримують по пелюстці ромашки, зробленої з паперу. На одній стороні вони пишуть про свої радощі, на іншій – про те, що їх засмучує. Після закінчення роботи пелюстки збираються в ромашку.

Пропонується відповісти на питання: «Як ти думаєш, що радує, а що засмучує твоїх батьків, вчителя?»

При аналізі відповідей можна виділити радощі і засмучення, пов'язані з власним життям, з життям колективу (групи, класу). Отримані результати дадуть уявлення про стержневі інтегральні властивості особистості дитини, які виражаються в єдності знань, стосунків, домінуючих мотивах поведінки і дій.

Отже, до переваг та недоліків проєктивних методик можна віднести:

1. Проєктивні методики направлені на вимір властивостей особистості і особливостей інтелекту.

Вони володіють рядом особливостей, завдяки яким істотно відрізняються від стандартизованих методів, а саме:

- 1) особливостями стимульного матеріалу;
- 2) особливостями поставленого перед респондентом завдання;
- 3) особливостями обробки і інтерпретації результатів

1. Відмітною особливістю стимульного матеріалу проєктивних методик є його неоднозначність, невизначеність, малоструктурованість, що є необхідною умовою реалізації принципу проєкції. В процесі взаємодії особистості із стимульним матеріалом відбувається його структуризація, в ході якої особа проєктує особливості свого внутрішнього світу: потреби, конфлікти, тривогу тощо.

2. Відносно неструктуроване завдання, яке допускає необмежену різноманітність можливих відповідей, - одна з основних особливостей проєктивних методик. Тестування за допомогою проєктивних методик - замасковане тестування, оскільки респондент не може здогадатися, що саме в його відповіді є предметом інтерпретації експериментатора. Проєктивні методики менше схильні до фальсифікації, чим опитувальники, побудовані

на відомостях про індивіда.

3. Існує проблема стандартизації проєктивних методик. Деякі методики не містять математичного апарату для об'єктивної обробки отриманих результатів, не містять норм.

Ці методики перш за все характеризує якісний підхід до дослідження особистості, а не кількісний, як психометричні тести. І тому ще не розроблені адекватні методи перевірки їх надійності і надання ним валідності.

Для точнішого дослідження дані, отримані за допомогою проєктивних методик, слід співвідносити з даними, отриманими за допомогою інших методів.

Останнє стосується і методики «Незакінчені речення». На нашу думку, її результати потрібно перевіряти іншими, можливо проєктивними, методиками.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши проблему можливостей та обмежень проективної методики «Незакінчені речення» при вивченні внутрісімейних стосунків, ми прийшли до таких висновків.

Проективні техніки - це група методик, що характеризуються оцінкою особистості в цілому. Їх головна ознака – використовуються механізми проєкції. Тут не має правильних чи неправильних відповідей.

Проективні методики засновуються на єдиному психологічному механізмі проєкції, який аналізували Фрейд, Юнг, суть проєкції полягає в мимовільному приписуванні іншим людям тих якостей і бажань, які притаманні самій людині, але в яких людина сама собі не признається, подавляє їх.

Ми з'ясували, що окрім таких проективних методик як «Кінетичний малюнок сім'ї» та «Дім –дерево - людина», при вивченні внутрісімейних стосунків можна застосовувати і методику «Незакінчені речення».

Ми висували гіпотезу, що позиція підлітка у взаємодії з батьками залежить від характеру переживання ним внутрісімейних стосунків. наша гіпотеза підтвердилася, адже підлітки охарактеризували своє ставлення до батька та матері практично ідентично ставленню до сім'ї.

Таким чином, до можливостей проективної методики «Незакінчені речення» при вивченні внутрісімейних стосунків можна віднести те, що за її допомогою, з'ясовується реальне ставлення дитини до сім'ї та її членів через своєрідну гру. Дитина, не підозрюючи, що її тестують, відповідає так, як відчуває.

Обмеженнями вказаної методики, на нашу думку, є те, що її застосування є ефективним лише у старшому дошкільному, молодшому шкільному та ранньому підлітковому віці.

У юнацькому та дорослому віці, дана методика може містити нечесні відповіді на речення, тому що доросла людина в змозі розпізнати прихований

характер речень на виявлення ставлення до чогось і тому буду давати відповіді, які вважає бажаними для дослідника-психолога.

Для підвищення надійності інтерпретації проєктивних методик в дуже важливих діагностичних випадках запрошують декілька незалежних експертів – психологів, і заключення робиться тільки в тому випадку, якщо оцінки збігаються. Психолог-діагност несе всю повноту відповідальності за можливу моральну шкоду, в тому числі за шкоду для соматичного і нервово-психічного здоров'я, яка може бути нанесена досліджуваному при неправильному проведенні психодіагностичного обстеження. Тому проводити психодіагностичні обстеження має право тільки кваліфікований і підготовлений спеціаліст. Це один із етичних принципів психодіагностики.

До недоліків методики «Незакінчені речення» можна віднести те, що існує проблема її стандартизації: ця методика не містить математичного апарату для об'єктивної обробки отриманих результатів, не містять норм. Вона, перш за все, характеризує якісний підхід до дослідження особистості, а не кількісний, як психометричні тести.

Для точнішого дослідження дані, отримані за допомогою проєктивних методик, слід співвідносити з даними, отриманими за допомогою інших методів.

На нашу думку, її результати потрібно перевіряти іншими, можливо проєктивними, методиками. Так перспективною нового дослідження може бути проведення методики «Незакінчені речення» та «Кінетичного малюнку сім'ї», «Сімейної соціограми».

Список використаної літератури

1. Аванесов В. С. Тесты в социологическом исследовании. — М., 1982.
2. Айзенк Г. Ю. Проверьте свои способности: Пер. с англ. — М.: Педагогика-Пресс, 1992. — 176 с.
3. Алексеев А. А., Громова Л. А. Психометрия для менеджеров. — Л., 1991.
4. Альманах психологических тестов. — М.: КСП, 1995. — 400 с.
5. Анастаси А. Психологическое тестирование: В 2 т. — М., 1982. — Т. 1.
6. Ануфриев А. Ф. Психологический диагноз: система основных понятий. — М., 1995. — 160 с.
7. Берулава Г. А. Диагностика и развитие мышления подростков. — Витебск, 1993. — 240 с.
8. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психологической диагностике. — СПб., 1999.
9. Воронин А. Н. Психодиагностика // Современная психология: Справочное руководство / Под ред. В. Н. Дружинина. — М.: ИНФРА-М, 1999. — С. 619–630.
10. Горбатов Д. С. Практикум по психологическому исследованию. — Самара: Бархам-М, 2000.
11. Горбатов Д. С. Тестирование учебных достижений: Критериально-ориентированный подход // Педагогика. — 1995. — № 4.
12. Горбачева Е. И. Опыт констатирования диагностического критериально-ориентированного теста // Вопр. психологии. — 1985. — № 5.
13. Гордфруа Ж. Что такое психология: В 2 т. — М., 1996.
14. Гриншпун И. Б. Введение в психологию. — М., 1994.
15. Гуревич К. М. Что такое психологическая диагностика. — М., 1985.
16. Долинська Л. В., Мельничук О. Б., Ісаєвич С. І. Основи психодіагностики. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. — 56 с.
17. Дружинин В. Н. Структура и логика психологического исследования. — М., 1994. — 163 с.

18. Дубровина И. В. и др. Рабочая книга школьного психолога / Под ред. И. В. Дубровиной. — М., 1991. — 303 с.
19. Зиверт Х. Ваш коэффициент интеллекта: Тесты. — 2-е изд.: Пер. с нем. — М.: АО “Интерэкспорт”, 1999. — 143 с.
20. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов. — К., 1994. — 284 с.
21. Коломинский Н. Л. Диагностика в работе менеджера персонала: Психометрический тест // Персонал. — 1999. — № 3. — С. 74–78.
22. Корнилова Т. В. Введение в психологический эксперимент. — М., 1997.
23. Куликов Л. В. Психологическое исследование: Методологические рекомендации по проведению. — СПб., 1994. — 142 с.
24. Майоров А. Тесты школьных достижений: конструирование, проведение, использование. — СПб., 1997.
25. Методики исследования в целях врачебно-летней экспертизы. — М.: Воениздат, 1995.
26. Огороднійчук З. В. Практикум із загальної психології: Навч. посіб. — К., 2003. — 195 с.
27. Основы психодиагностики / Под ред. А. Г. Шмелева. — Ростов н/Д, 1996.
28. Практикум із загальної психології / За ред. Т. І. Пашукової. — К., 2000.
29. Практикум із соціальної психології: Навч.-метод. посіб. для пед. спеціальностей ВНЗ / Л. Долинська, Н. Абрамян, О. Артемчук, О. Гоголь, О. Туриніна. — К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2001.
30. Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности: Учеб. пособие / Под общ. ред. В. А. Бодрова. — М.: ПЕР СЭ, 2003. — 768 с.
31. Практикум по психологическому исследованию / Под ред. Д. С. Горбатова — М., 2000.
32. Практикум по экспериментальной и прикладной психологии / Под ред. А. А. Крылова. — СПб., 1997.

Додатки

БЛАНК ТЕСТА

1. Думаю, что мой отец редко _____
2. Если все против меня, то _____
3. Я всегда хотел _____
4. Если бы я занимал руководящий пост _____
5. Будущее кажется мне _____
6. Мое начальство _____
7. Знаю, что глупо, но боюсь _____
8. Думаю, что настоящий друг _____
9. Когда я был ребенком _____
10. Идеалом женщины (мужчины) для меня является _____
11. Когда вижу женщину вместе с мужчиной _____
12. По сравнению с большинством других семей моя семья _____
13. Лучше всего мне работается с _____
14. Моя мать и я _____
15. Сделал бы все, чтобы забыть _____
16. Если бы мой отец только захотел _____
17. Думаю, что я достаточно способен, чтобы _____
18. Я мог бы быть очень счастливым, если бы _____
19. Если кто-нибудь работает под моим руководством _____
20. Надеюсь на _____
21. В школе мои учителя _____
22. Большинство моих товарищей не знают, что я боюсь _____
23. Не люблю людей, которые _____
24. До войны я _____
26. Считаю, что большинство юношей и девушек _____
26. Супружеская жизнь кажется мне _____
27. Моя семья обращается со мной как с _____
28. Люди, с которыми я работаю _____
29. Моя мать _____
30. Моей самой большой ошибкой было _____
31. Я хотел бы, чтобы мой отец _____
32. Моя наибольшая слабость заключается в том _____

33. Моим скрытым желанием в жизни _____
34. Мои подчиненные _____
35. Наступит тот день, когда _____
36. Когда ко мне приближается мой начальник _____
37. Хотелось бы мне перестать бояться _____
38. Больше всего люблю тех людей, которые _____
39. Если бы я снова стал молодым _____
40. Считаю, что большинство женщин (мужчин) _____
41. Если бы у меня была нормальная половая жизнь _____
42. Большинство известных мне семей _____
43. Люблю работать с людьми, которые _____
44. Считаю, что большинство матерей _____
45. Когда я был молодым, то чувствовал себя виновным, если _____
46. Думаю, что мой отец _____
47. Когда мне начинает невезти, я _____
48. Больше всего я хотел бы в жизни _____
49. Когда я даю другим поручение _____
50. Когда буду старым _____
51. Люди, превосходство которых над собой я признаю _____
52. Мои опасения не раз заставляли меня _____
53. Когда меня нет, мои друзья _____
54. Моим самым живым воспоминанием детства является _____
55. Мне очень не нравится, когда женщины (мужчины) _____
56. Моя половая жизнь _____
57. Когда я был ребенком, моя семья _____
58. Люди, которые работают со мной _____
59. Я люблю свою мать, но _____
60. Самое худшее, что мне случилось совершить это _____

Текст методики-интервью «Волшебный мир»

Нравятся ли тебе сказки? Маленькие дети всегда любят сказки. Ты, конечно, уже не маленький (ая), но, я думаю, тебе понравится такая немного сказочная игра.

1.

— Представь себе, что у тебя есть волшебная ракета, которая перенесла тебя в сказочную страну. Там все, как в сказке: и люди сказочные, и ты тоже. Можешь себе такое представить?

а. — А теперь скажи мне, кем бы ты хотел быть в этой сказочной стране? Почему?

б. — А кем бы ты не хотел быть в сказочной стране? Почему? Мы еще на минутку задержимся здесь. Теперь представь себе, что ты волшебник (фея): ты очень сильный, с помощью волшебства ты можешь все, что захочешь. Ты можешь создавать, изменять, расколдовывать, сделать так, чтобы что-нибудь совсем исчезло.

2

— Так скажи мне, волшебник, что бы ты сделал? И зачем? Ты все еще волшебник (фея). Ты садишься в ракету а возвращаешься назад, в привычный нам мир. Прежде всего давай зайдем к тебе домой — представь себе это.

3

— Теперь ты у себя дома. Ты — всемогущий волшебник что бы ты сделал? (Дополнительные вопросы: для папы, для мамы и т. д.)

Затем волшебник попадает в школу.

— В твоих силах что-то сделать, изменить, уничтожить, сделать так, как ты хочешь.

4

— Вот теперь ты в школе. Что бы ты сделал? (Дополнительные вопросы: для учителей, одноклассников?) Почему?

5

— Теперь ты, волшебник, играешь с ребятами. Что бы ты сделал для них? Почему?

— Чуть не забыли о тебе!

6

а. — Что бы ты сделал для себя? Почему?

б. — Что бы ты изменил или уничтожил? Почему?

7

— А для меня, волшебник, что бы ты сделал? Почему?

— Спасибо, ты — настоящий волшебник!

— Если бы ты стал волшебником, ты мог бы принять какой угодно облик, превратился бы в кого или во что хочешь.

8

а. — Скажи, во что или в кого ты бы хотел превратиться? Почему?

б. — А во что или в кого ты ни за что не хотел бы превратиться? Почему?

— Ты можешь превратиться в любое животное.

9

а. — Ты **каким** бы животным хотел стать? Почему? б. — А **каким** животным ты не хочешь быть? Почему? — Конечно, ты знаешь много зверей и зверят. Я буду называть тебе разных животных, а ты будешь говорить, хотел бы ты стать кем-то из них или нет, и почему.

10

а) кошка

б) лев

в) маленький козленок, олененок

г) змея

д) орел

е) мышь

ж) обезьяна

з) тигр

и) заяц

к) собака

л) птичка (например, синица)

— Ты отлично справился с заданием.

— Ты — волшебник, у тебя огромные возможности, ты можешь выбрать одно из трех: стать маленьким ребенком, взрослым или остаться таким, какой ты есть.

11

а. — Скажи, кем ты хочешь быть — маленьким, взрослым или таким, как есть? Почему?

б. — А почему ты не хочешь стать... (1-й невыбранный вариант)?

в. — А почему... (2-й невыбранный вариант)?

12

— А хотел бы ты стать девочкой (мальчиком)? Почему?

— Ты отлично справился с заданием, но каждая игра кончается, и наша тоже. И теперь ты снова не волшебник, а (имя, фамилия ребенка).

13

— А кстати, тебе нравится твое имя? Не нравится? Почему? А фамилия? Не нравится? Почему? Хотел ли бы ты, чтоб тебя звали по-другому? Почему? И как тебя зовут родители, друзья в классе, ребята?

— Очень хорошо, давай представим себе (только это уже будет не сказочная игра), что все твои желания исполняются, любые, но только 3.

14

а. б, в?

— А почему а, б, в?

— Отлично. А подумай:

15

а. — Чего больше всего боятся дети? Почему?

б. — Что доставляет детям наибольшую радость? Почему?

в. — А что приносит **им** наибольшие огорчения? Почему? — Молодец! Что тебе понравилось больше всего в игре?

Незаконченные предложения

3. Мы любим маму, а... _____
15. Я думал, что мама чаще всего... _____
7. Отцы иногда... _____
9. Чтобы наш папа... _____
5. Мой брат (сестра)... _____
11. Если бы мой брат (сестра)... _____
2. Ребенок в семье... _____
10. Мои близкие думают обо мне, что я... _____
4. Бываем среди детей, но... _____
8. Дети, с которыми я играю... _____
12. Мои друзья меня часто... _____
23. Мой учитель (учительница, учителя)... _____
16. Если бы не было школы... _____
18. Когда думаю о школе, то... _____
1. Я думаю, что людей больше... _____
6. Я достаточно ловкий, чтобы... _____
21. Я самый слабый... _____
13. Я хочу чтобы у меня не было... _____
17. Я весь трясусь, когда... _____
19. Если бы все ребята знали, как я боюсь... _____
20. Был бы очень счастлив, если бы я... _____
24. Всегда мечтаю... _____
14. Больной ребенок... _____